

měn společnosti. Prokázal to i mezinárodní sociologický kongres v Římě v roce 1912, pojednávající speciálně o problematice pokroku. „Liberálové“, nasal V. I. Lenin v roce 1912, „se liší od konzervativců (černosotněnců) tím, že zastupují zájmy buržoazie, která *potřebuje* pokrok a alespoň poněkud uspořádaný právní řád, dodržování zákonitosti, ústavu a zajištění určité politické svobody.“⁸

V. I. Lenin ukazoval na dialektickou podstatu společenského pokroku a na jeho rozpornost a složitost v souvislosti s analýzou imperialismu, jeho ekonomické základny a politické nadstavby. V leninské kritice buržoazních koncepcí pokroku zaujímá ústřední místo analýza hybných sil historického vývoje. Lenin kritizuje buržoazní teorii solidarity sociálních skupin jako hybné síly pokroku i úsilí pozitivistů objasnit společenský pokrok za pomoci zákonů fyziky a biologie. Ostře vystupuje i proti nevědecké energetické terminologii a univerzálnímu zákonu „ekonomie sil“ u machistů. Lenin zdůrazňuje služebníckou úlohu různých teorií pokroku hlásaných buržoazní sociologií vzhledem ke kapitálu, ukazuje třídní podstatu všech teorií pokroku a zkoumá je v souvislosti s hodnocením reálných hybných sil, cest a perspektiv vývoje Ruska. Na základě konkrétní sociologické analýzy Lenin dokázal, že rozhodující úlohu v rozvíjení pokroku v zemi sehrává síla revolučního náporu dělnické třídy ve spojení s rolnictvem.

Pojem pokroku patří mezi nejširší sociologická zobecnění. Pro buržoazní sociologii bylo vždy charakteristické úsilí formulovat pojem pokroku „vůbec“. Proti různým úvahám o „osudu vlasti“ postavil Lenin vědecké pojetí společenského pokroku jako pohybu a vývoje společensko-ekonomických formací a jejich zákonitého střídání. Pokrok podle Lenina není možné pochopit bez teorie třídního boje. Na rozdíl od objektivistických úvah o pokroku vůbec odhaluje marxismus úlohu tříd ve společenském vývoji. Konkrétní sociologická analýza umožňuje stanovit, jaké sociální síly v dané epoše a dané zemi bojují za sociální pokrok a které třídy pokrok brzdí. Hlavní silou, určující směr vývoje nové historické epochy, se stala dělnická třída. Boj Lenina s buržoazní sociologií byl veden o otázky pojetí hybných sil vývoje, cest pokroku, jeho obsahu, směru i forem realizace. Proti obecné buržoazní sociologické představě „normálního“ pokroku cestou reformu Lenin dokazuje, že řešení antagonismů kapitalismu není možné bez rozhodujícího boje, bez socialistické revoluce.

Právě otázku vztahu reformu a revoluce v historickém pokroku považoval V. I. Lenin za krajně důležitý vědecký problém, který je možné vyřešit jedině z pozic dialektiky. Celý

sociální vývoj Ruska od roku 1861 dokázal neudržitelnost liberalistických koncepcí pokroku. Liberální historikové byli ochotni uznat blahodárný vliv buržoazních revolucí v minulosti, ale neuznávali nutnost revoluce v Rusku. Leninovo obhájení revoluce má velký význam i pro současnost. Buržoazní sociologové dodnes věnují mnoho úsilí falešným výkladům obsahu sociální revoluce. Existuje přímá souvislost mezi falzifikací kategorie revoluce u ideologů ruského liberalismu a u dnešních buržoazních sociologů, oportunistů všeho druhu nebo revizionistů typu R. Garaudyho a E. Fischera. V této souvislosti je nutné připomenout pozornost, kterou věnoval V. I. Lenin tvůrčivé úloze socialistické revoluce a diktatury proletariátu. Lenin zdůrazňoval, že při hodnocení revoluce a její úlohy v rámci pokroku lidské společnosti buržoazní filozofové a sociologové hrubě znetvořili historickou pravdu, odmítli tvůrčivou úlohu revoluce ve vývoji, označovali revoluci za anomálii, zatímco reformistická cesta je podle nich „normální“ cestou pokroku. Také soudobí ideologové kapitalismu, když hovoří o vývoji, vyzdvihují tzv. třetí cestu sociálního vývoje. „transformaci“ kapitalismu a socialismu v jakousi „postindustriální“ společnost, samozřejmě bez socialistické revoluce a diktatury proletariátu. Slovy pokrok uznávají, ale odmítají reálnou, revoluční cestu společnosti k socialismu a komunismu. Celý dosavadní průběh světových dějin, rozmach revolučního procesu a vítězství socialismu potvrzují však hlubokou pravdivost Leninovy koncepcie sociálního vývoje.

Obsáhlý výťah myšlenek z Bočkarevovy monografie o boji V. I. Lenina s buržoazní sociologií v Rusku jsme považovali za nejlepší způsob jak seznámit širší okruh čtenářů s touto i dnes aktuální tematikou. Poučení z Leninova ideového boje, můžeme lépe bojovat proti všem druhům buržoazní ideologie, antikomunismu a revizionismu, věst boj za čistotu marxismu-leninismu, za další rozvíjení marxisticko-leninské sociologie. „Nejlepší zbraní proti buržoazní ideologii je tvůrčí duch leninismu. neustálé rozvíjení a obohacování marxisticko-leninské teorie zobecněním historických zkušeností.“⁹

Karel Bláha

Niko Jachiel: Sociologija i nauka (Sociologie a věda)

Sofie, Politizdat 1975, 425 s.

V r. 1975 vydalo nakladatelství Politizdat v Sofii zajímavou práci Niko Jachiele,¹ zabývající se problematikou sociologie vědy.

Kniha se skládá z úvodu a ze tří základ-

⁸ Lenin, V. I.: Spisy, sv. 18. Praha, SNPL 1958, s. 226.

⁹ Teze ÚV KSSS ke 100. výročí V. I. Lenina. Příloha Rudého práva, 6. 1. 1970, s. 14.

¹ Profesor Niko Jachiel (nar. 1919) je vedoucím sekce sociologie vědy a technického pokroku v So-

ciologickém institutu Bulharské akademie věd. Jeho nejdůležitější práce jsou: *Město a vesnice* (1965), *Věda o vědě a systémové strukturální přístup* (1968), *Rízení, modelování, prognózy* (1970), *Přecímět a stát marxisticko-leninské sociologie vědy* (1973).

ních částí: *Věda jako sociální systém; Sociologie vědy jako speciální sociologická teorie; Sociologie vědy v obecném systému vědění.*

1. Věda jako sociální systém.

Prvá část vychází z analýzy postavení vědy v systému společnosti a jejího života. Autor vykládá pojem „věda“ a podává jeho vymezení:

a) Věda je systémem vědění, jenž se nepřetržitě rozvíjí, avšak stále zachovává svou celostnost. Revoluce v dané oblasti vědy vyvolává změny v dalších oblastech vědění, nová teorie se nezapojuje mechanicky, nýbrž organicky jako nová složka do celostného systému vědy.

b) Věda je specifickou formou lidské činnosti, jež může být charakterizována jako jakási speciální „výroba“ — výroba určitého druhu duchovních hodnot — vědeckých poznatků.

Na této dvojí povaze vědy je založen rozpor, jenž je vnitřní příčinou jejího vývoje. Nekonečný proces lidského poznání (proces „výroby“ poznatků) nutí v určitém momentu k podstatnému přebudování systému poznatků, k novému posouzení a změně klasifikace věd. Další vnitřní rozpor vědy vyplývá z jejího charakteru na jedné straně poznávacího a na druhé straně organizačního systému.

Oba druhy rozporů jsou pramenem vývoje vědy. Zatímco překonávání prvního rozporu vede k přestavbě systému poznatků, pak překonávání druhého rozporu vede především ke změně jejích sociálních charakteristik (s. 37–39).

Autor se dále zabývá strukturou vědecké činnosti jako specifického tvůrčího procesu: Složky vědecké činnosti, jimiž jsou člověk jako subjekt poznání, objekt poznání a prostředky poznání, tvoří v procesu vytváření poznatků a nových informací jednotu a vzájemně na sebe působí. Pro vědeckou činnost je specifické spojování individuálního i kolektivního principu. Při řešení jednotlivých vědeckých úkolů se spojuje stále více různých specializovaných vědců.

Ze sociologického hlediska není věda pouze poznáním, duchovním osvojováním si světa, ale specifickou sociální institucí, v níž se realizuje vědecká činnost a vznikají určité sociální vztahy. Tyto vztahy se projevují: ve struktuře vědecké činnosti; mezi vědeckou činností a jednotlivými složkami socialistické společnosti; mezi vědeckou činností a systémem společenského života jako celku (s. 53).

Možnosti racionální humanistické politiky v oblasti vědy a techniky se zvyšují díky faktu, že ekonomicky pokročilá země si mohou dovolit liberálnější vztah k čistě ekonomickému kritériu hodnocení vědeckých výsledků. Toto postupné osvobozování od „přísné ekonomické racionality“ a pronikání jiných, s ekonomikou nespojitých lidských hodnot existuje v socialistických zemích, kde se veškeré technické novoty oceňují nejprve z hlediska bezprostředních lidských zájmů

a teprve pak z hlediska ekonomického užitku (s. 66).

V práci je věnována pozornost také analýze procesu přeměny vědy v bezprostřední výrobní sílu. Tento proces může být charakterizován následujícími momenty:

1. materializaci vědeckých poznatků ve věcné prvky výrobních sil (nástroje, pracovní prostředky, technologie atd.) a též jejich zapojením do organizačních forem výroby;

2. bezprostředním zapojením vědeckých poznatků do činnosti dělníků ve výrobě;

3. přeměnou vědy v teoretický základ výrobních procesů.

Výrobní funkce vědy prodělává revoluční změny. Zároveň se zvyšováním úlohy člověka (přesněji jeho vědeckotechnické průpravy) ve výrobě vyvolává vědeckotechnická revoluce proces záměny všech bezprostředních výrobních funkcí člověka stroji. To se vztahuje i na intelektuální operace — člověku zůstávají (a narůstají) kontrolní funkce (s. 76).

V kapitole věnované problematice hodnotových aspektů vědy se autor zabývá především kritikou buržoazních přístupů. Buržoazní axiologové vycházejí z předělu mezi formami hodnotového fenoménu, přesněji řečeno z předělu mezi poznávacími hodnotami a ostatními hodnotami (zejména etickými), ztělesněnými v odpovídajících představách a normách. Věda v jejich vymezení nepomáhá formulovat hodnotové soudy. Tyto soudy říkájí co „má být“ a věda nanejvýše konstatuje „co je“. Věda je relevantní pouze pro instrumentální, avšak nikoli pro pravděpodobnostní hodnoty (zdůrazňuje např. R. Frondizi). Buržoazní axiologové hledají základ hodnotových charakteristik v iracionalistické interpretaci vnitřní přirozenosti člověka a vědu považují za utilitární, ne však za hodnotu. Věda může podle nich sloužit jako prostředek dosažení různých lidských cílů, sám její výběr však závisí na hodnotách. To vede k odtržení poznávacího a hodnotového přístupu ke společnosti.

Pokud jde o možnost vědeckého poznání lidských hodnot, hlásají buržoazní teoretici jejich nepoznatelnost, i když se jejich jednotlivé koncepce liší. Naturalistická koncepce převádí hodnoty na fakty, existenciální koncepce tvrdí, že mezi hodnotami a fakty je nepřeklenutelná propast a pozitivistická koncepce považuje hodnotové výpovědi za nsmyslné.

V marxistickém pojetí je věda hodnotou, jež zaujímá v systému hodnot jedno z centrálních míst. To se přirozeně nevztahuje na vědu jako na celostný systém, ale pouze na její určitou stránku, na její hodnotový aspekt. Nemůže být tedy z hlediska hodnot neutrální ani nemůže být považována pouze za „neosobní nástroj“ k dosažení cíle. To by odporovalo její podstatě.

N. Jachiel ukazuje úlohu vědy v sociálním systému socialistického typu, kde výsledky vědecké práce napomáhají rozvoji výrobních sil, zdokonalování socialistických výrobních vztahů, stále plnějšímu uspokojování lidských

potřeb a všestrannému rozvoji osobnosti. Důležitým znakem v oblasti vědeckovýzkumné práce je její *koncentrace*, jež je objektivním procesem a jedním z typických rysů vědeckotechnické revoluce. Tato koncentrace je vynucována dosaženou etapou vývoje vědeckého poznání, nezbytností komplexních a systémových výzkumů, jichž se účastní vědci různých oborů. Věda se postupně stává řídicí sférou společenské výroby.

Ve spojení s výstavbou rozvinuté socialistické společnosti stále více vzrůstá úloha společenských věd a marxisticko-leninské filozofie jako obecné metodologie. Před společenskými vědami stojí důležité komplexní úkoly: zpracovávání základních teoretických otázek výstavby nové společnosti, výzkum problémů plánování a řízení společnosti jako celku, výzkum sociálně ekonomických a ideologických problémů vědeckotechnické revoluce, výzkum problémů rozvoje světového socialistického systému a změn v poměru sil mezi dvěma protikladnými systémy aj. Hlavní úkol pak představuje vypracování koncepte rozvinuté socialistické společnosti.

Ve stále větší míře dochází k integraci vědy a výroby. Organické spojení vědy s výrobou je objektivním rysem vývoje socialistického společenství.

II. Sociologie vědy jako speciální sociologická teorie.

Nutnost intenzivních výzkumů vědy samé vyplývá z podstatných změn, jež v ní jako v poznávacím systému v současných podmínkách probíhají.

Řízení společnosti jako celostního organismu a zajišťování jejího plánovitého proporcionálního vývoje v podmínkách socialismu implicitně zahrnuje vědecké řízení všech podsystemů, včetně vědy jako elementu duchovní činnosti společnosti.

Vznik a formování celého spektra věd a vědeckých teorií studujících vědeckou činnost je pouze zvláštním projevem rychle se rozvíjejícího objektivního procesu diferenciaci vědeckého poznání. Celé toto spektrum se nevyvíjí rovnoměrně, harmonicky. Některé disciplíny se rozvíjejí rychleji, druhé časem zaostávají, podřizují se vnitřní logice vývoje vědy a sociální nutnosti. Výzkum vědy se proto stává specifickou profesionální činností určitého okruhu vědeckých pracovníků. Stále více se uplatňuje snaha studovat vědu nejen komplexně, ale pojímat ji jako celostný dynamický systém a odhalit obecné zákonitosti fungování a vývoje tohoto systému, proniknout do jeho vnitřního mechanismu. Je zkoumáno i „chování“ vědy ve společenském systému, jehož je součástí, a důsledky jejího fungování a vývoje a zvláště její spojení s materiální výrobou.

I v sociologii vědy se projevují dvě protichůdné linie: materialistická a buržoazní. V buržoazní sociologii vědy lze podle G. Namera vysledovat zhruba čtyři směry.

Prvním z nich je *empirická sociologie vědy*. Dobrou představu o tomto směru poskytuje sborník *Sociology of Science* (eds. Barber a Hirsch 1962), dále některé práce Mertonovy (např. *Science and the Social Order*, 1938) a Parsonsovy. Zavedený pojem „institucionalizace vědy“ vyplynul z výzkumů spojených s organizací vědecké práce a s otázkami komunikace mezi vědci.

Druhý směr je spojen se známým Mertonovým závěrem o prioritě vědeckých objevů (Merton, R.: *Priorities in Scientific Discovery*, 1957), jenž vyvolal řadu diskusí.

Třetím směrem je sociologie vědy, jež se vyvinula v období 1950–1960 a zkoumala vědu jako sociální systém. Například Storer pojímá vědu (v duchu Parsonsova pojetí sociálního systému) jako podsystém v obecném systému společnosti. Výchozím bodem Storeyovy analýzy je sociologická analýza vědy jako profese a sociologický průzkum vědecké tvorby.

Čtvrtý směr je orientován v podstatě na poznávací stránku vědecké činnosti. Nejlépe je vystižen v práci amerického fyzika Zimana *Public Knowledge. An Essay Concerning the Social Dimensions of Science* (1968). Ziman překonává hranici mezi vědou jako poznáním, činností a sociální institucí pomocí unifikovaného pojmu „konsensus“. Pro Zimana jsou pouze „jednomyslné“ poznatky jistými a pravdivými poznatky. Za vědecké oblasti přitom neuznává například filozofii, technologii, právo aj.

Celkově vzato, buržoazní vědci nemohou podat objektivní a dostatečně systematickou koncepci stavu, struktury a historického vývoje sociologie vědy.

Pro současné období vývoje marxistické sociologie vědy je charakteristické, že zároveň s prováděním empirických sociologických výzkumů a širokým využíváním kvantitativních metod jsou rozpracovávány její vlastní metodologické a teoretické aspekty, tj. její předmět, struktura a úkoly spojené s dalšími oblastmi studia vědy. Práce v této oblasti jsou však teprve v období pokusů.

Jedním z nejdůležitějších problémů je přesné vymezení předmětu sociologie vědy. V literatuře existují různé názory. Zatím však v této otázce neexistuje jednota. Například A. A. Zvorykin uvádí sedm oblastí, jež poměrně přesně vymezují předmět sociologie vědy. Zajímavé jsou též práce V. V. Kosolapova a A. J. Rakitova.

Další důležitou otázkou je studium sociálních aspektů vědy.

N. Jachiel charakterizuje vědu jako sociální systém a) z hlediska vztahu ke společnosti jako celku nebo k jejím jednotlivým složkám; b) z hlediska vnitřních specifických sociálních vztahů. Předmět sociologie vědy vymezuje jako systém společenských vztahů ve vědě. Do sociologického výzkumu vědy zahrnuje tři základní sféry: vnitřní strukturu vědecké činnosti, tj. systém společenských vztahů v rámci vědecké činnosti jako sociální instituce; vzájemný vztah mezi vědou a

společností, zvláště vzájemné působení mezi vědou a dalšími složkami společnosti; člověka ve vědě (chápaného v sociologickém, celostně společenském aspektu).

Systém společenských vztahů ve vědě je do značné míry určován složitými vzájemnými vztahy mezi vědeckými kolektivy. Studium složitého systému ekonomických, sociálně psychologických, morálních a dalších vztahů mezi kolektivy má nejen teoretický, ale i velký praktický význam ve vztahu věda - výroba. Důležitý je i sociologický výzkum sociálních vztahů uvnitř jednotlivého vědeckého kolektivu jako organizačního (i sociálního) podsystemu, jenž stojí na nejnižší rovině celostného systému vědecké činnosti.

Vzájemné působení mezi vědou a společností je oblastí, jež je základem pro rozpracování vědecké politiky, zajišťující takové tempo a směry vývoje vědy, vědeckého potenciálu a výsledků vědecké práce, jež nejlépe odpovídají potřebám společnosti. Politika v oblasti vědy musí vycházet z vnitřní „logiky“ vývoje vědy a musí brát v úvahu nejen dosažený stupeň vývoje vědy, ale i perspektivy jejího dalšího vývoje. Výzkum vzájemného působení vědy a společnosti má i důležité ideologické aspekty. Sociologický výzkum působení společenského systému na fungování a vývoj vědy odhaluje protikladnost dvou společenských systémů a převahu socialistického zřízení nad kapitalistickým. Je tedy i účinným nástrojem v boji proti buržoazní ideologii.

Další sférou výzkumu je *člověk jako objekt vědecké činnosti*. V podmínkách institucionalizace vědy se subjekt vědecké činnosti projevuje ve třech rovinách — individuální, kolektivní a společenské.

Zvláště aktuální je též problém *motivace* vědecké práce a problém její sociální podstaty a podmíněnosti. Zároveň s narůstáním počtu lidí pracujících ve sféře vědy roste i škála motivů podněcujících k vědecké práci. Proto je nutná hlubší a širší analýza struktury tvůrčí osobnosti ve vědě i zkoumání sociálních faktorů, jež podmiňují vědecký talent a dávají možnost, aby se zformoval, rozvinul a „materializoval“.

V poslední době se často diskutuje otázka *institucionalizace vědy*, která se projevuje v makrorovině i v mikrorovině vědecké činnosti. Sociologický výzkum vědy jako sociální instituce je jednou z hlavních oblastí sociologie vědy v posledních letech. Obecně vzato, marxistická sociologie však v tomto směru dosud nedosáhla potřebné úrovně.

III. Sociologie vědy a obecný systém poznání.

Sociologie vědy je specifickou formou sociologického poznání, a tedy odvětvím sociologie. Její fungování a vývoj probíhá v nerozlučné spojitosti s ostatními odvětvími na základě zákonů, principů a metod obecné sociologie. Toto spojení a jednota jsou nutné jak pro úspěšný rozvoj sociologie vědy, tak pro samu sociologii jako celostný systém.

Ve sféře vzájemných vztahů mezi sociologickými a ostatními výzkumy vědecké činnosti je zvláště důležitý *vztah mezi sociologií vědy a filozofickým poznáním vědy*. Filozofie analyzuje onen typ vztahu ke společnosti, jenž je charakteristický pro vědu jako určitou formu společenského vědomí, jako pro teoretické vědomí určující způsob orientace člověka ve světě (V. S. Švyrev). Vzájemné působení a propojení poznávací a sociální složky vědecké činnosti je nesporné a představuje významný marxistický postulat.

Výzkumy vědecké činnosti prováděné jednotlivými speciálními (např. sociologickými vědami) mají velký význam pro filozofické poznání vědy. Švyrev například zdůrazňuje, že konkrétně vědecká reflexe vědy ani v nejmenším nenahrazuje její filozofickou reflexi, avšak ve značné míře určuje, jakými problémy se bude filozofická analýza vědeckého poznání zabývat a zároveň podněcuje filozofii, aby si uvědomila své specifické úkoly a metody při výzkumu vědeckého poznání.

Věda je složitým dynamickým systémem se specifickými zákony fungování a vývoje, charakterizujícími systém jako celek. To znamená, že kromě informací získávaných jednotlivě nebo komplexně od různých vědeckých disciplín, je nezbytná i informace na vyšší rovině zobecnění, tj. komplexní výzkum vědy jako systému. Takovou informaci o struktuře, obecných zákonitostech a celostném mechanismu fungování a vývoje vědy poskytuje *věda o vědě*. Představuje samostatnou vědu o celostném systému vědecké činnosti, tj. vědu se specifickým předmětem výzkumu.

V závěru N. Jachiel poukazuje na nazrálý problém organizace a provádění srovnávacích sociologicko-vědních výzkumů (včetně empirických) v jednotlivých socialistických zemích. Rychlé narůstání vědeckého potenciálu těchto zemí, rostoucí spolupráce v oblasti vědy a techniky, dosažená úroveň sociologie vědy poskytují pro tyto výzkumy dostatečný základ i možnosti.

Rozvoj srovnávacích sociologických výzkumů vědy mezi socialistickými a nesocialistickými zeměmi však nutně naráží na objektivní potíže — nedostatečnou jednotu kvantitativních (statistických) ukazatelů majících vztah k vědě a vědecké činnosti. Bylo by proto třeba zavést jednotnou metodiku a sledovat v jednotlivých zemích jednotné statistické ukazatele vědecké činnosti v různých rovinách.

Jachielova práce *Sociologie a věda* vychází z důsledně marxistického pojetí vědy, jejího vývoje a struktury a přináší řadu podnětných myšlenek o úloze vědy v sociálním systému socialistického typu. Vlastní jádro knihy tvoří analýza vědy ze sociologického hlediska. Jachiel vymezuje předmět sociologie vědy a shrnuje jak materialistické tak buržoazní přístupy k teoretickým i empirickým výzkumům v této oblasti. Z provedené analýzy jasně vyplývá převaha marxistického řešení daných problémů, zároveň však Jachiel poukazuje na nutnost dalšího rozpracování někte-

rých nedořešených problémů. Práce N. Jachia svedčí o stále stoupající úrovni bulharské sociologie a poskytuje řadu zajímavých námětů k rozvoji sociologie vědy jako speciální sociologické disciplíny.

Otakar Vochoč

Zbigniew Kuderowicz: Filozofia dziejów. Rozwój problemów i stanowisk (Filozofie dějin. Vývoj problémů a stanovisek)

Warszawa, Wiedza Powszechna 1973, 264 s.

Ačkoli sociologie ve svých dvou základních, třídě, teoreticky i metodologicky protikladných verzích, ve verzi marxovské a comtovské, vzniká až koncem první poloviny minulého století, nelze tvrdit, že by si dříve lidé sociologické otázky nekladli. Kladli si je od okamžiku, kdy byli schopni podrobit svůj sociální život elementární reflexi, a snažili se na ně rovněž smysluplně odpovídat. Základní a nejprezentativnější přehled těchto otázek i odpovědí z doby před vznikem buržoazní sociologie a materialistického pojetí dějin nám podává sociální filozofie a filozofie dějin – sociální filozofie jako ta část vlastně každého filozofického systému, která se snažila aplikovat ontologické předpoklady, z nichž systém vycházel, na onu složku objektivní reality, kterou nazýváme společností, a filozofie dějin jako disciplína pokoušející se najít za jednotlivými historickými událostmi jistý smysl, hlubší souvislosti, pravidelnosti, či dokonce zákonitost.

Sociolog, jenž se zajímá o dějiny vlastní disciplíny, a tím spíše historik sociologie nemohou ponechat období, které předcházelo konstituování sociologie jako samostatné disciplíny, bez povšimnutí, a to nejen proto, že comtovská sociologie i marxovské materialistické pojetí dějin vznikají programově jako reakce na onen způsob sociální reflexe, jak jej pěstovala právě sociální filozofie a filozofie dějin, a jako pokus o jejich překonání, ale rovněž proto, že otázky kladené v rámci těchto filozofických disciplín jsou dodnes tak či onak aktuální přesto, že odpovědi na ně, jak je uváděly zmíněné disciplíny, jsou již dávno překonány nebo byly od počátku mylné. Dnešní marxistický sociolog může tedy ze sociální filozofie a filozofie dějin minulých století čerpat přinejmenším dvojí poučení: jednak ho mohou tyto disciplíny inspirovat, pokud jde o kladení určitých stále živých otázek týkajících se společenského života, a jednak se z nich může poučit, jak na tyto otázky odpovídat nelze. Jakkoli jde často spíše o poučení negativní, i ono bývá v teoretické práci velmi cenné.

Z těchto důvodů stojí i za pozornost kniha polského filozofa Z. Kuderowicze o filozofii dějin, která je základním přehledem vývoje těchto problémů, které byly v rámci filozofie dějin řešeny jako klíčové, a v tomto smyslu úvodem do studia dané disciplíny. Její autor, prof. dr. Zbigniew Kuderowicz, patří ke

střední generaci polských historiků filozofie (nar. roku 1931). Studoval na filozofické fakultě Varšavské univerzity, kde také získal doktorát z dějin novověké filozofie. Od roku 1960 působí na Jagellonské univerzitě v Krakově, kde je v současné době vedoucím oddělení dějin sociologie na institutu filozofie. Zatím publikoval tyto nejdůležitější knihy: *Doktryna moralna młodego Hegla* (1962), *Fichte* (1963), *Światopogląd a życie u Diltheya* (1966), *Dilthey* (1967) a *Biografia kultury. O poglądach Jakuba Burckhardta* (1973).

V první kapitole své studie se Kuderowicz zabývá genezí a pojmem filozofie dějin. Píše, že každá reflexe o dějinách lidstva a o osudech států a národů nemusí být součástí filozofie dějin. Do této disciplíny řadí pouze takové úvahy o dějinách, které se týkají jejich smyslu jako procesu, tj. řetězce událostí, jež následují po sobě a jsou určitým způsobem navzájem spjaté. Odpověď na otázku po smyslu dějin může být pochopitelně buď kladná, nebo taková, že smysluplnost historie zpochybňuje. Diskuse o smyslu dějin je důležitá přinejmenším ze dvou teoretických důvodů: 1. slouží ke stanovení směru vývoje dějin, respektive k popření jejich obecné tendence; 2. rozhoduje o hodnocení událostí a epoch. I tehdy, když filozofie dějin popírá obecný smysl historie, snaží se vysvětlit průběh dějin a zároveň zhodnotit jejich složky. Podle Kuderowicze intence vysvětlit dějiny, a to tím, že je jim připsán, nebo odepřen obecný smysl, určuje směr, kterým se ubírá zájem filozofie dějin.

Do filozofie dějin patří ovšem ještě další problematika, a to filozofické úvahy o hodnotě historického poznání (tzv. kritika historického rozumu). Tu však v této studii ponechává polský autor stranou a soustřeďuje se plně na nástin vývoje diskuse o smyslu dějin.

Filozofie dějin jako samostatná a vědomě pěstovaná filozofická disciplína se objevila teprve v novověkém myšlení. Jako jeden z prvních ji rozvíjel italský myslitel přelomu sedmáctého a osmnáctého století G. Vico. Tvůrcem názvu byl pak v polovině osmnáctého století Voltaire. To však neznamená, že problematika filozofie dějin se objevila teprve tehdy, když se tato disciplína konstitovala a dostala své jméno. Nesetkáváme se však s ní podle Kuderowiczova názoru v antice, nýbrž poprvé teprve v křesťanské filozofii.

Kuderowicz píše, že antická filozofie zkoumala člověka, společnost i kulturu na pozadí, v němž nebylo místa pro dějinný proces. Antické myšlení nezformulovalo pojem vývoje jako soudržného procesu přeměn, v němž se objevují nové jevy, jež dříve neexistovaly a předeem se nepředpokládaly. Starověk znal změnu bez vývoje, pohyb bez vytváření něčeho nového. Tato struktura myšlení podle polského autora vysvětluje, proč starověk nepoložil otázku smyslu dějin a nevytvořil filozofii dějin. Vysvětlení tohoto způsobu myšlení je třeba hledat ve vlastnostech